

Põlvnemislugu

Nr. 36

Oktoober

2003

Sugu ei lahku soosta, võsu ei veere kännusta. (Väike-Maarja)

Juubeliaasta

Eestikeelne suguvõsaurimine sai esimese avaliku tõuke 8. märtsil 1903, kui Postimehes ilmus Eesti Kirjanduse Seltsi ajalootoimkonna üleskutse hakata koguma Eesti perekonnaloolist materjali. Selles rõhutati:

"Küllalt on meie rahva keskelt ju mehi tõusnud, kelle elu enam kui igapäevane olnud, kelle tegewus järjerikkaks saanud; mitte ükski meie sugurahwale ise, waid ka wäljaspool selle piirisid. Ei ole selleks igakord tarwisgi, et tegelane liig hiilgawal ja kõrgel astmel oma ameti ja seisuse poolest pidi olema. Meil on ka suur hulk mehi olnud, kes lihtsamas elukutses, nii kui köstrid, kooliõpetajad, põllumehed, kaupmehed, ehitajad ehk muud ametimehed oma elutööga jälgi on järele jättnud, millel meie kodumaa kohta suur tähtsus on olnud.

Selle kõige pärast ei wõi meie teisiti: meie näeme, kui me õiged isamaa ja rahwa pojad tahame olla, enese ees üht ülesannet, millest meie mitte mööda ei tohi minna: meie peame tähtsamate perekondade lugu, kes Eesti rahwa kännust wälja wõrsunud, lähema uurimise alla wõtma."

Selle üleskutse algataja, Nõo pastor Martin Lipp (1854-1923), oli ise ka esimene eestlasest uurija. 1907 trükiti tema 234-leheküljeline 10 tabeliga uurimus Masing'ite suguvõsast. Tema eeskujul ilmus enne Esimest maailmasõda trükist veel neli Eesti suguvõsalugu.

Seltsi suvepäevadel, mis tänavu toimusid Nõos, seisis Martin Lipp aukohal. Sündis idee Eesti genealoogia rajajale mälestustahvli paigaldamisest Eesti Genealoogia Seltsi poolt Nõo kiriku seinale. Nüüd oleks paras aeg see jutt uuesti üles võtta ja vastav toimikond moodustada.

Juubeliaastal jätkub juubelijuttu ka veidi teise kandi pealt ehk nendest inimestest, kes genealoogia-vankrit vedades ise juubilarid on. Seltsi juhatuses on koguni kolm meest, kes tänavu üle 70 astuvad: Harri Talvoja, Harry Tuulik ja Ants Roomets. Õnnitleme!

Kui Harri Talvoja 1990. aastal vastloodud seltsi juhiks valiti, kehtis veel nõukogude võim ja genealoogia-harrastus kuulus pigem trendika poliitilise opositsiooni valdkonda. Oli ju meeldiv tunne, et pärast poole sajandi pikkust pausi võib suguvõsaurimisest jälle avalikult rääkida! Tegelikult aga sündis 1990 Eesti ajaloos esimene suguvõsaurijate ühendus - ilma kõrvaliste tendentsideta ehe asi, mitte sõjajärgne Eesti Eugeneika Seltsi Genealoogia Toimikond, kus eesmärgiks oli võidelda "*Eesti rahvatõu omaduselise tasapinna langemise vastu*". Aitäh Harri, et Sa oskasid õige organisatsiooni luua ja kümme aastat meid õigel kursil hoidsid!

Harry Tuulik on tõsine Saaremaa mees, kes ilmaasjata midagi ette ei võta. Tema kainet insenerimõtet aga vajas mitmesajapealiseks kasvanud selts hädasti. Meenutame kasvõi hooaega neli aastat tagasi, kui Tallinna osakond enam Katleri kooli vene keele klassi ära ei mahtunud. Kui Harry ankeete jagama hakkas, neid uuris-puuris ning tänaseks on nende ankeetide alusel sündinud ligi 4000 uuritava nimega andmebaas. Parim! Lisaks sellele on Harryl ette näidata Rootsi aega välja uuritud kõukude tabel ning kolm Eesti kännust võrsunud perekonnalugu: Mihkli talu Viki külas, rahvakirjanik August Mälgu ja helilooja Peeter Süda genealoogia, need kõik on Saaremaa Muuseumi aastaraamatu kaante vahele jõudnud. Anna takka, Nasva mees!

Näeme - Ants Roomets - ja mõtleme - selts; näeme - selts - ja mõtleme - Ants Roomets. Nii lootusetult läbi-põimunud on need kaks nähtust. Pole vist liiast öelda, et suurem osa Eesti Genealoogia Seltsi tegevuse edendamiseks väljamõeldud ideedest on alguse saanud Antsu ajus. Tema lõi seltsi esimese (ja ainsa siiani tegutseva) laualehe. Tema tõi seltsi kassasse esimese 10 tuhat (sellele järgnes enne juubelit veel 12 tuhat) krooni. Tema sõnavõtt juubelikonverentsil taaslustas Martin Lipu idee Eesti kännust võrsunud suurkujude uurimisest kui meie seltsi kõige üldrahvalikumal missiooni jne. Nendel ideedel pole lõppu näha, see on kõige hämmastavam. Palju õnne!

Kalle Kesküla

Uued liikmed september 2003

Birgit Elu	1970	Tallinn	Keila Jõelähtme Märjamaa	Ello (Elu), Tikenberg Kivikangur, Piilberg Siiman
Britt Elu	1975	Tallinn	samad	samad
Lia Milli	1937	Tallinn	Laiuse Palamuse Tallinn	Karro Lambakahar Röömus, Paalberg
Erki Raadik	1947	Harjumaa	Kuusalu	Reskov, Viikman, Gnadeberg, Lindeman
Juta Soodla	1935	Tallinn	Ambla Väike-Maarja Jüri	Porre Dengo Roosipuu
Eha Jaaks	1949	Haapsalu	Ridala Naissaar	Kruusman, Kruusmäe, Jaks (Jaaks), Koplik
Mati Jets	1942	Haapsalu	Märjamaa Kullamaa	Jets, Veesaar (Weesman), Nõmm, Saller Veesaar, (Weesman), Nõmm, Saller
Saima Jerem	1930	Haapsalu	Palamuse	Jerem
Urmas Käär	1948	Haapsalu	Reigi	Volens (Wolens), Pihel, Kvantström, Kallas
Maidu Leever	1970	Läänemaa	Vigala	Leever (Lewer), Laasi (Lasy)
			Kullama Kirbla Märjamaa	Lepp, Tõns Nõmm, Kubre, Ojasuu, Kukkepu Seelmann
Ilmar Lõhmus	1940	Haapsalu		
Küllike Pennaste	1959	Haapsalu	Järva-Madise Albu	Rõös (Roes) Sündeava
Ülle Raudsepp	1960	Haapsalu	Põlva	Raudsepp, Solna
Ensel Reissaar	1926	Läänemaa	Ridala	Reiser
Tõnu Valk	1953	Läänemaa		
Maret Viilma	1947	Haapsalu	Ridala Kullamaa Martna	Kukkera Siimon, Päärson, Tonkmann (Donkmann) Valing
Tarmo Rehkli	1962	Haapsalu	Urvaste Võru Rõuge	Rehkli Rauba Tuvikene, Brikker, Hõim (Härm)

Eesti suguvõsaurijate IV suvepäevad Nõos 2.-3.augustil 2003

Kui kõik suvepäevadest osalejad olid kohale jõudnud ja end kirja pannud, tõmmati üles Eesti Genealoogia Seltsi lipp ja laulsime "Eesti lippu", mille sõnade autor Martin Lipp oli Nõo pastor. Seejärel asusime tutvuma Nõo alevikuga. Giidiks Nõo muinsuskaitsest Agnes-Asta Marand. Tema sulest on ilmunud "Lehekülgi Nõo ajaloo" I-III osa. Kiriku ajaloo kohta kuulsime giidilt, et tegemist on aleviku tähtsaima ehitismälestisega, 13. sajandi keskpaiku püstitatud kodakirikuga, mis on vaatamata korduvatele sõdades kannatada saamistele säilitanud üldjoontes esialgse ilme. Praeguse ilme sai kirik XIX saj, kui kellade tarvis sai ehitatud puidus haritorn ja suurendatud aknaid. Nõo kirikus on eesti kunstniku Tõnis Grenzsteini maalitud altar ja eesti skulptori Jaan Koorti nikerdatud tammepuust 4 apostlifiguuri: Peetrus, Paulus, Johannes ja Jaakobus. Mitmed Nõos töötanud pastorid on läinud Eesti kultuurilukku. Kuulsaimad neist on eesti kirjakeele rajajate hulgas 17. sajandil esile kerkinud Adrian Virginius (1663-1706) ja eestikeelse genealoogia rajaja Martin Lipp (1854-1923).

Jalutuskäik kalmistule tundus lõpmata pikk, meile tundus, et ennem jõuame Tartu Raadi kui Nõo kalmistule. Järgmisel päeval saime teada, et suure katku ajal keelati surnuid matta kirikule lähemale kui 3 versta. Kardeti, et katk levib ka surnute kaudu. Paraku on nii kõrvalistel kalmistutel hea tegutseda vandaalidel, nii on Martin Lipu büsti juba kolm korda uuesti pronksi valatud ja praegu on alussaamas taas tühi! Proua Marandi arvamisel jääb see kauaks nii. Kalmistul hooldavad muinsuskaitsejad kultuurilukku läinute haudu, palju on mahajäetuid, eriti kurb on mõisnikele rajatud müüri eraldatud kalmistu seisukord.

Kell 18.00 ootas meid kooli õuel ajaloomagister Katrin Kello, kes rääkis teemal "Prii-inimesed, talupojad, sulased, tüdrukud, lapsed... Sunnis-maisusest 18.sajandil". Loeng oli väga huvitav ja hariv. Tänu temale saime teada, et sel ajal ei olnudki inimesed mõisates "nii väga kinni", vaid suurte katkude ja sõdade järgi oli inimesi vähe ja neid toodi või vägisi mõisa tagasi. Kõige kinnisemad inimesed olid talude peremehed, nemad olid ju ise maksualused ja maksude maksjad.

Pühapäeva hommikul ärkasime vara, et sättida end valmis pikaks bussireisiks. Ekskursioonijuhiks oli kultuuriloolane dr Vello Paatsi.

Esimene sihtpunkt oli Luke mõis. Selle Eesti ühe vanema feodaalmõisa kohta (*Lugden*) on teateid aastast 1557. Mõisa omanikeks on olnud Löwenwolde, Kretzmarite ja Knorringite suguvõsa. Vanadest hoonetest on huvitavamad mõisateenijate elamu ja riskülikukujulise põhiplaaniga historistlikus stiilis kärnerimajake. Härrastemaja on hävinud. Luke mõisa oluline osa on eri tasanditel barokkpark. Pääsu Luke pargi pikkadele alleedele valvavad kaks treppi ääristavat lõvikuju.

Bussist väljumata kuulasime härra Paatsilt Tamsa Kindralimäel peetud tankilahingu meenutusi, europrügila rajamisest, ka Pangodi mõisast ja Lutike külas asuvat Leigo talust.

Kastolatsi apostlik õigeusu kirik on ehe näide nõukogudeaegsest barbaarsest sakraalehitise rikkumisest. Kõrgel mäel asuv suurejooneline kirik ehitati ümber viljakuivatiks!

Otepää talvekiriku ees on graniiti raiutud Jakob Hurda kuju. J.Hurt oli esimeseks eestlasest kirikuõpetajaks, kes tegutses Otepääl aastatel 1872-1880. Ta on tuntud ka rahvaluule- ja keeleteadlasena.

Otepää on üks vanimaid kihelkondi Lõuna- Eestis. Rootsi ajal, aastal 1671, ehitati uus kirik. Kiriku orel valmistati Tartus 1852.a. Otepää kiriku torn on tema praegusel kujul ehitatud 1860.a. Altaripilt pärineb aastast 1880. Kirik on uusgooti stiilis ning 51 m kõrguse torniga. 4. juunil 1884 pühitseti Otepää kirikumõisa saalis EÜS-i sini-must-valge lipp, millest sai hilisem rahvuslipp ja 1922.a. riigilipp. Lipu bareljeefid, mille autor on skulptor Voldemar Mellik, avati kiriku seinal 1934.a. (rahvuslipu 50. aastapäeval). Bareljeefid hävitati 1950.a, aga taastati ja taasavati 15. juulil 1989. Skulptoriks oli Mati Varik.

Vabadussõjas langenute mälestusmärgi kavandas Voldemar Mellik ja töö teostas kiviraider P. Veeber. Sammast avati pidulikult 10. juunil 1928.a.

1950. a juunis kadus mälestussammas maapinnalt. Otepää Rahvarinde ja Otepää Muinsuskaitse Seltsi eestvõttel taasavati sammas 1998. a suvel.

Palupera mõisa on esmakordselt mainitud 1582, omanikeks on olnud Fersenid, Rennenkampffid, Bruiningkid ja Fuksid. Häärber on historistlik puithoone. Kõrvalhoonetest on huvitavamad kahekorruline hulknurkne maakivist kuivati ja väike 8-nurkne lindla. Härrastemajas asub tänapäeval Palupera põhikool.

Hellenurme mõisa omanikeks on olnud Tiesenhausenid, Wrangellid, Dückerid, Bruiningkid ja Middendorfid. Peahoone ehitati ümber 1853 hiisklassitsistlikus laadis. Härrastemaja lähedal asub kuusnurkne ait. Pargi kujundas akadeemikust mõisnik Aleksander von Middendorf (1815-1894), kes ekspeditsioonidelt kaasa toodud istikud lisas kodumaistele liikidele.

Rõngu vanim ehitist ja Lõuna-Eesti ainus ühelööviline kirik on Rõngu Mihkli kirik. See on rajatud 1413. aastal. Kirikus väärivad tähelepanu altarimaal(1901), kell (1799) ja vitraažid (1900, Riia meistrite töö).

Vabakastelli tüüpi Rõngu vasalllinnuse ehitusaja alguseks loetakse 1340. aastat. Keskajal kuulus linnus Tödwenite suguvõsale, hiljem jesuiitidele. Linnus koosnes nelinurksest õuest, mida kolmest küljest ümbritsesid vasalli ja tema sulaste ruumid. Linnust piiras ulatuslik eelkindlus. 1558 purustasid orduväed linnuse, sellest on säilinud osa müüristikust peasissekäiguga.

Rannu parki koos alleede ja paisjärvega ümbritsevad range kujundusega mõisahooned. Rannu linnuse ehitusaeg pole täpselt teada, ajaloo uurijad mainivad 1288. aastat. Linnus hävis Liivi sõjas 1558. aastal. Rannu mõisaansamblist on säilinud mõned majandushooned: ait, kärnerimaja, tall, tollakuur-teenijatemaja ja ennistatud magasiit, milles asub kohvik-baar "Barbara", seal pakuti meile lõunasööki.

Rannu Püha Martini kirik pärineb 15. sajandi algusest. Kunstiväärtustest on siin Rudolf von zur Mühlени altarimaal "Kristus ristil" (1890), 16. sajandi keskel tundmatu meistri poolt renessanss-stiilis valmistatud kantsel, barokne vasest kroonlühter (1699), pseudogooti stiilis altarisein (1890) ja tammine korjanduslaegas (1755).

Suure-Konguta mõisa asukohal paiknenud linnusest on kirjalikke teateid 1417.a. Linnus sai kannatada Liivi sõjas 1559.a. Läbi aegade on mõisal olnud erinevaid omanikke: Lars Sparre, Johann Tiesenhausen, Samuel von Greigh, jt. 1880. a satuti uue härrastemaja rajamise käigus endise vasalllinnuse alusmüürile, mis jäi uue maja vundamendiks. Praeguse mõisahoonde ehitist valmis 1911.a. Ungar- Sternbergide suguvõsa. Mõisahooned on asunud lastekodu ja 1920-1970.a. kasvadis siin vanemateta lapsed. Praeguseks on mõisahoonde ühe Soome kodaniku eraomandiks ja kahjuks laguneb, ka kaunis mõisapark on osaliselt räämas. Mõõdasõidul nägime Väike-Konguta põllukividest mõisahooned. Mõis ise ei ole nii suur kui Suure-Kongutas. Said läbi kaks tihedalt sisustatud suvepäeva ja algas sõit kodu poole.

Asjakohast nalja:

Minu sugupõlv.

"Ema," küsib 7-aastane tütar, "kas sa mäletad seda vaasi, mis seisab meie külalistoas ja mis antakse üle sugupõlvelt sugupõlvele?"

"Muidugi mäletan, aga mis siis sellest?" vastab ema.

"Asi on selles, et minu sugupõlv tegi selle vaasi just praegu katki..."

KRUM(M)ide-GRUM(M)ide-RUUMETite sugu

(vt VAARISA MÄRKMEVIHIK, *PL nr 35, lk 5-8*)

Aldur Ruumet

Perepärimus ja uurimistöö kodukohas

Krumide-Grumide-Ruumetite suguvõsa uurimisega hakkasin ma tegelema juba isa ja ema eluajal onu Leo kirjalikul soovitusel (isale Dimitri Ruumetile 12.12.1977 USA-st Palo Altost saadetud kirjas), pikem sugupuu sai koostatud 31. juuliks 1978 ja täiendatud 1982. aasta suveks, kui 21. augustil organiseerisime esimese, vanaisa Martin Ruumeti järglaste suvekokkutuleku Koimla külas Lümända vallas Saaremaal.

Andmeid kogusin kalmistutelt, vanematelt inimestelt ja sugulastelt ning arhiividest (kirikumeetrika uurimist takistas siis veel raske ligipääs sellele ja saksa-gooti käsikirja mittetundmine), kogutud andmete alusel koostasime nimekirja põlvkondade kaupa, võttes I põlvkonnaks kõige vanema teadaoleva esiisa. See võimaldas andmeid arvutisse lisada ilma sugupuude koostamiseks mõeldud programmide kasutamisetä.

Käesolevaks ajaks on arvutisse sisestatud lisaks eelnimetatud isaisade järglaste nimekirjale veel emaisa (Vööde), emaema (Tarkmeelte) ja nendega seotud suguvõsade (Lindaude, Salongide, ka Lahtede ja Preide) nimekirjad, millistele otsin lisa juba kirikumeetrikast. Võib-olla jõuan, kui tervis lubab, ka koduküla Koimla genealoogia koostamiseni.

Suuresti on mind innustanud vanade perepärimuste-käsikirjade avastamine ja lugemine. Nendeks on vaarisa vana märkmehihik, millest osa talletatud saite lugeda eelmisest *Põlvnemisloost*, ja vanaonu "Mälestuste" käsikiri ligemale 80 suureformaadilisel leheküljel, milles ta annab psühholoogilise tausta tolle aja mõisarentnike elule, kajastab nende ja ka enda läbielamusi (viiteid neile tuleb allpool). Eriti suurt huvi pakuvad kirjeldused eestlastest vene keelt mitteoskavate nekrutite käekäigust tsaariarmees tema vabatahtliku 25-aastase teenistuse jooksul kirjutajana Brest-Litovski kindluses. Nendest mälestustest on osa antud ka *PL* toimetusele.

Esiisad, vaarisa Kange-Jaen Karja kihelkonnast ja tema "puma"

Krum(m)ide-Grum(m)ide-Ruumetite põlvnemist on võimalik jälgida alates 1800-te aastate esimesest veerandist, kui Eestis (Saaremaa kuulus siis Liivimaa kubermangu) alustati p/k-nimede panekut. P/k-nimi Krum(m) on kasutusele võetud Karja kihelkonnas Karja (praeguses Leisi) vallas, kus asub ka Pamma küla (endise Pamma karjamõisa järgi). Uurisime 1970-te aastate lõpus Leisi surnuaia riste, küsitlesin kohaliku kihelkonna Krumme, panin ühtlasi kirja nende haru andmed ja otsisin üles Pammal asuva Andruse (Oodre) talu, mille oli ehitanud Kange-Jaen (1818/1828-1916). Tema isa WiloAdo Andre (1787/1797-1867), isaisa Jaen (või Reinu Jüri) ja selle esiisad elasid Pamma lähedal, üks esiisadest võis olla vene-saksa kindrali hobusepoiss¹. 1859. aastal laskis Karja mõisnik parun Nolcken mööta paremad rentnike maad Pamma karjamõisa alla, 11 rentnikule mööta aga kehvematele maatükkidele uued *puma*² platsid. Kange-Jaen koos venna Mihkliga ehitasid Pammale Oodre *puumaa*, milles aga praegusel ajal Krummidest midagi ei teata (on võõraste kasutada). Õuel asuv paekivimüüritisega kaev ja paekividest laotud saun olid igatahes veel vaarisa-aegsed. Keset õue on suur lamava peata hobuse kujuline graniitkivi, mille kaela all olid kunagi varju leidnud Kange-Jaeni väljatõstetud pere. Sellest väljatõstmisest ja Karja mõisnikuga kohtuskäimisest ning Karala külla (tookord kroonumõisas) ümberasumisest on 1938. a pikemalt kirjutatud Kange-Jaeni poeg Andrei Krum-Grum-Ruumet oma käsikirjalises "Mälestustes". "Mälestuste" kohaselt laiendas Karja mõisnik Pamma karjamõisa maid oma rentnike maade arvel, kuhu olid rajatud õunapuuaiad ja muu eluks vajalik, mis tekitas rentnikes suure vastuseisu. Kui mõisnik kuulis, et rentnikud olid käinud (või käis Jaen üksinda) Tsarskoje Seloos tsaarile tema peale kaebamas, tõstis ta 1867. a jüripäeval külmal ajal kohtumeeste abiga Jaeni pere tema uuest majast välja, Jaeni vennale Mihaelile (Mihail 1836-1905 – muuhulgas Lembit, Leida ja Hendrik Krummi vaarisa), kes oli siis

¹ *ingl groom* [gru(:)m], *vene grum* = tallipoiss, -mees – Helga Tõnson Hendrik Krumm, Tallinn, 1984, lk 5.

² *pûmâ*, *puumaa* *murd.* = talukoht; (rendi)tal (vastandina vabadikukohale), suurem talu – Varje Lonn, Ellen Niit Eesti murded VII. Saarte murde tekstid, Tallinn, 2002, lk 625; Väike murdesõnastik II, Tallinn, "Valgus" 1989, lk 270.

veel vallaline, ütles aga ta, et kui see võtab venna pere tarre tagasi, laseb ka Mihkli välja tõsta. Naabermõisnik, kes sealt tõllaga mööda sõitis ja kivi ääre all ema viie lapsega vihmavarjus nägi (vanaisa Martin oli siis sülelaps, Andrei 5-aastane), küsis Karja mõisnikult seletust ja soovitas sellel siiski inimlikum olla. Mõne aja saigi külmetunud ja haige ema oma lastega kogukonna lambalaudas koos lehma ja varanatukesega olla, pereisa Jaen oli aga läinud enne väljatõstmist Riiga kreisikohtusse mõisniku ja kohtu-korralduse peale kaebama. Et ka Saaremaal kehtis seadusesäte, mille kohaselt maa oli mõisniku oma, kes võis sellega teha, mis tahtis, ei andnud see ja hilisemad kohtuskäigud midagi muud, kui lugematuid kepihoope ja kalleid kohtukulusid. Järgnevad 4 aastat said nad mööda saata Nõmme küla kivipõrandaga koolimajas, kus vallakirjutaja oli koolmeistriks ja kus Andrei sai ahju otsas pealtkuulates oma teadmised lugemisest ja arvutamisest ning eluaegse nohutõve, sest jalanõud praktiliselt puudusid. Et mõisnik neile vastuhakanud rentnikele enam maad ei andnud, ehkki püüti kohtus õigust saada (eriti Kange-Jaen, kes kaotas seeläbi kogu oma vara), ei jäänud nendel "vastalistel" rentnikel, hiljem ka mitmel teisel, muud üle, kui osta kõige viletsamat maad Lääne-Saaremaal Karala kroonumõisa maadest, et sinna oma elamine uuesti rajada. Üks tingimustest oli - kõik pidid end olema lasknud ümber ristida vene õigeusku. Raha maa ostmiseks ja maja(de) ehitamiseks laenas Jaenile põhiliselt vend Mihkel, kelle juures käis ta seejärel mitu aastat jalgsi 60-verstast vahemaad, et oma tööga võlga tasa teenida. Samal ajal pidi ta Heiduma (Eidoma) talumajapidamise rajama. Heidumale sai Jaen viia oma pere 1871. a kevadel, kusjuures tehti mitmeid takistusi maa kasutuselevõtmisel, nii et külvata sai ta alles juuni-kuus, mis kõik ikaldus ja pere pidi kannatama veel kaks aastat nälga. Võib ette kujutada selle mehe jonn, keda hoolimata õigeusu kohast Iwaniks või Joanniks ristimist Kangeks Jaeniks kutsuti. Andrei kirjutab: "Minu õnnis isa [oma] surmani, ehk eluiga kül oli 87 a, ei saanud mõistma, kuda võis mõisnik taluperemehe koha pealt ära ajada, mis ta isa-isade käes mittu põlwe on olnud. Suure waewaga saime wiimaks ta peale mõjuda, et ta ometigi se[lle] mitmekümne aastase protsessi järele jättaks, mis nii palju kulu ja muret on sünnitanud." Nendel protsessimistel ja karistuseks määratud kepihoopidel oli aga veel see tulemus, et Kange-Jaen töötas kõik oma pojad koolitada vene keelt oskajateks inimesteks, sest tema ei saanud kohtutes õigust enda arvates seetõttu, et ei osanud selles kohtukeeles end küllalt arusaadavalt väljendada.

Jaen on oma märkmevihikusse kirjutanud: "Kus on meie Wanna Krono maa Õigus, mis [mille kohaselt] wannematte wannemad ellasid?" Seda õigust ajas ta terve oma elu taga, kuid valitsev mõisnikkond oli seda sajandite jooksul piiranud ega tahtnud enam talurahva õigustest midagi teada. Nii sai mõisnik oma vendadest kohtunike ja kirikuõpetajate abil rentnikud taludest välja ajada. Raske elu tagajärjel tekkis talurahva seas suur kirikuvahetusliikumine ehk õigeusku siirdumine. Just Saaremaal liitus Eesti maakondadest kõige enam inimesi õigeusu kirikuga, eriti Jaani, Karja, Muhu ja Põide kihelkonnas³.

Lümanda kandi õigeusu väikekogudused tekkisid 1848. a paiku. Karja kihelkonnast Karalasse ümberasunute kogudus oli üks suuremaid. Lümanda valla- ja koolimaja ehitustest ülejäänud materjali baasil ehitati Lümanda kirik ja see õnnistati sisse aastal 1868. Kirik töötab veel käesoleval ajal ja on üks väheseid Lääne-Saaremaal säilinud õigeusu kirikutest - näiteks Tiirimetsa kirik, kus mind veel 1943. a ristas preester Vladimir Paivel, on oma tegevuse lõpetanud. Paekiviseintega laevakujulise põhiplaani Lümanda kirikus on ilusate puunikerduste ja piltidega altar, mille taha on muuseas naistel keelatud astuda. Kiriku õue, mõlema külgaia äärde, istutas vanaisa Martini vanim poeg Leo (Leonti 15.08.1898-15.07.1980) piitsajämedused vahtrapuud, mis on praegugi veel täies elujõus.

Lümanda kalmistule, mis asub kirikust umbes kilomeeter Koimla suunas, on maetud Kange-Jaen ise ja suurem osa ta järglastest, kes on Saaremaal surnud.

Perekonnanimest

Minu isa Ruumet, Dimitri sünnitunnistuse 27.12.1950 väljastatud nõukogudeaegsele duplikaadile on kantud tema isa nimena Martin Krum Ivani p ja ema nimena Melania Krum Ivani t.

Leisi Apostliku Õigeusu Olga kirikus uurisime abikaasa Mallega 2002. a augustis kirikuõpetaja Innokenti Hieti lahkkel loal vanu kirikuraamatuid, kus ühes paksus venekeelses käsikirjalises kaustas (*Mõisavalduste ja küladetalude nimekirjad alates 1860. aastast*) on esmakordselt 1865. a mainitud Nõmme küla ja selles perekonnanimed Kipper, Rumm ja nimi Kirill Mihkli p Krum (40-a). 1866. aasta (lõpust) on selle küla nimekirjas (lk 29) lisaks veel 70-aastane Andrei Jaeni p Krum (vene keeles on peale "m"-i "jätt" ehk kõvendusmärk, mis oli sel ajal peaaegu kõikide kaashäälkuga lõppevate nimedele lisatud) ning tema lapsed Ivan (48-a) ja Mihail (30-a), Ivani naine Jevdokija (40-a) ning nende lapsed Irina (11-a), Mihail (8-a), Andrei ja Konstantin (5 ½-a), Martin (1-a). 1867.a nimekirja juurde (lk 29) on kirjutatud: Ivani lihane vend Mihail (32-a) on poissmees, Kirill Mihkli p Krum (43-a) on poissmees, elab koos lesegaga Irina Matejeva Vagane (31-a), selle lastega Aleksander, Mihail ja Dionisi. Kahjuks ei leidnud õp. Hiet siis meile vanemaid kirikuraamatuid, kui neid üldse veel oligi. Me ei tea täpselt veel, mis oli 70-aastase Andrei ristitud nimi (Andre või Andrus vms) ja millised täpselt olid tema isa Jaeni pere andmed, tema vanemad ja esivanemad. Neid peab otsima Karja kiriku meetrikast.

Kinnitust leidis aga see, et Ivan (Joann, Jaen) oli oma perega 1866. a lõpust juba õigeusklikena Nõmme küla

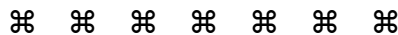
³ vt Jaanus Plaat Saaremaa kirikud, usuliikumised ja prohvetid 18.-20. sajandil, Tartu 2003, lk 257 jm.

talupoegade nimekirjas.

Vanaisa Martini poolt minu isale kingitud 1/3 (Andruse) talu "Leesi" nr 32 25.04.1936. a sõlmitud kinkelepingus on vanaisa nimi juba Martin Ruumet Ivani p. Teada on, et enne p/k-nimede eestistamist kandsid tuntud kooliõpetaja Martin (23.(05)10.1866-11.03.1957), ta vennad Andrei, Konstantin (1864-1945) ning vist ka Mihail (1859-1942) ja õde Iriina Ani (20.11.1856-31.01.1937), samuti nende vanemad Joann ja Jevdokia Krum perekonnanime Grum. Et aga Martini vanim poeg Leonti oli selle perekonnanime pärast kõige rohkem pidanud üle elama selle mitmete tähenduste pärast eri keeltes, mõtles ta välja ja võttis 1934. a enda jaoks kasutusele sellise nime, mis ei tähenda üheski keeles mitte midagi – Ruumet. Seejärel kutsunud ta onud järglastega oma isa juurde Andrusele nõupidamisele – kõik tulid, aga Konstantin (elas ka Koimla külas) polevat vist kutset kätte saanud ja ei olnud nime arutamisel kohal. Kui ta teada sai, et teised leppisid kokku uue ühise perekonnanime paneku, olevat ta otsustanud panna enda perele teistsuguse nime – Ruumetsväli, mis pikkamisi lühenes nimeks Ruumets ja mida nüüd enam ei ole, sest temal poegi ei olnud ja tütaridel lapsi ka mitte. Isegi Toomamihkli Iriina lapsed Sergei Ani (maetud Saia surnuaiale) ja Viia (abielus Vaarjas) võtsid endale perekonnanimeks Ruumet.

Saare Maavalitsuse Perekonnaseisumeti teatisel on märkus: "Lümanda valla perekonnaregistri kõite IV, lk 248 alusel on määratud 16. dets. 1936 ametniku otsusega Andrei Krummile uueks perekonnanimeks Ruumet". Andrei "Mälestuste" kohaselt oli igatahes tema sõjaväeagse nimena kasutusel perekonnanimi Grum, kuid ilmselt oli see esitähed muudatus ja m-de arv tingitud ametnike suvast. Minu isa-ema teatistel on vastav märkus järgmine: "Peale abiellumist 22.10.1927 ühine perekonnanimi Grum. Lümanda valla perekonnaregistri kõite I, lk 129 alusel on määratud perekonnaseisumetniku otsusega 25.01.1936 Dimitri Grumile ühes abikaasa Hermine ja lastega uueks perekonnanimeks Ruumet".

Olemasoleva KRUM(M)ide-GRUM(M)ide-RUUMETite sugupuu põlvkondade nimekirja, aga samuti VÖÖde, TARKMEELte ja LINDAUde nimekirjad panen välja EGeS Saaremaa osakonna poolt korraldatud sugupuude näitusele (avatud Kuressaare lossis 8. oktoobrist 2. novembrini 2003). Loodan, et näituse külastajate hulgas on inimesi, kes võivad neid nimekirju täiendada ja tahavad neid ka endale. Selleks on iga nimekirja lõppu paigutatud rebitavad lipikud minu kontaktandmetega. Lisan need ka siia: *Õismäe tee 108-12, 13513 Tallinn, tel 6568377, ruumet@mail.ee tööl 8-17 tel 6113956, Aldur.Ruumet@konkurentsiamet.ee*

PILTE ÜHE LIHTSA NAISE LAPSEPÕLVEST

Aastatel 1915-1933

Ema mälestused kirja pannud Aino Rakkaselg

Ma olevat olnud aastane, kui ema Liisa tõi mind Kangru-Mihklile, pani põrandale püsti ja sinna ma jäin. Ema oli haige ja ei saanud minuga hakkama. Mu kasvatajaks sai isa Jaani poolõde Anna, keda hakkasin kutsuma tantaks. Veel elasid seal mu isapoolne vanaema Mari ja võõrvanaisa Mihkel, vanaema teine mees. Pole kuldsemat inimest olnud kui Mihkel, kes hoolis minust väga, kes oma lusikast pani paremad palad minu lusikasse ja ütles ikka, et see tüdruk on minu vere järele.

Ma olin 4-5-aastane, kui pidin heinamaale tantale ja vanaisale sööki järele viima. Lippasin hommikul nendega kaasa, siis õpetas tanta, mis pean kodus vanaemale ütleva. Kartulid keeta, teha silgukoore kaste, riisuda piimapütilt koor ära ja koorealune neile tuua. Jooksin kodu poole, lõin vitsaga traataedade pihta ja kordasin: kartulid, silgukaste, koorealune, kartulid, silgukaste, koorealune.... Tuli minna läbi kahe urva, need olid kuivanud harujõekesed, kui sadas, kogunes urva vesi ja kui see ulatus mulle põlvini, läks mu süda pahaks.

Loovõtmise ajal võtsin ka reha ja riisusin põõsaste ümber heina väikesteks hunnikuteks kokku. Vanaisa korjas need omakorda kokku ja torises, et kõik põõsaalused on su sitahunnikuid täis.

Vanaema Mari oli vahel ikka karm ka. Ta oli natuke vigane, teine põlv oli kõver, ta käis kepiga. Aga mäletan, et kirstus läks ta põlv sirgeks. Kord jooksin naabri, Kivia Elleni juurde mängima, vanaema käest ma luba ei küsinud. Äkki oli vanaema platsis, sai mu kätte, tõmbas kleidisaba üles ja andis nõgestega palja selja peale. Plagasin kisades kodu poole, oma õue peal ajasin põlve sirgeks ja ahvisin vanaema lonkamist järele. Poleks vaja olnud, nüüd käin ise ammu kepiga ja vaevaliselt.

Eks ma ikka koerust tegin, et vanaema mind vahel karistas nõgestega. Aga kord ma jäin talle kätte ja äigas mulle oma kepiga. Jooksin karjades eemale, et ta lõi mu ristluu kondi pooleks, ta lõi mu ristluu kondi pooleks. Aga samas olin jälle töökas, tõin aidast võitassid ja pesin need puhtaks, ega need vist mustad olnudki.

Mu tanta oli väga puhas inimene, alati oli tal peas valge rätik.

On meeles ilusad jõuluajad. Ärkan hommikul soojal ahjupeal, võtan keriselt pannilt valget tanguvorsti, poen tagasi kasuka alla, nosin süüa ja vaatan, tanta istub laua ääres, valge rätik peas, prillid ees ja loeb lauluraamatut.

Nii pühalik tunne tuleb praegugi meelde. Ja sügisel pandi aita viljakirstu vilja sisse õunu, talvel toodi tupp, sulatati üles, nende õunte maik on praegugi meeles, suus sulavad.

Ma jäin varakult päris vaeslapseks. Isa suri, kui olin kolmene. Sinna, kus nad elasid, murti sisse, viidi ära ema riided ja tünnist liha. Lund oli sadanud, jäljed olid maas, isa läks mööda jälgi. Vargaid ta kätte ei saanud, aga külmetas küll, jäi kopsupõletikku ja surigi.

Emal oli raske põiehaigus, nagu ma nüüd seda näen, siis oli tal vist pidamisega vaeva. Tal oli käevangus kogu aeg riidest kott, kus sees olid lapid. Mäletan, et ta kohmitses kuuri all, küsisin: Ema, mis sa seal teed? Ta vastas, et no mis siin teha, ma niisama. Aga mis sul seal kotis on? No mis siin siis on, niisama.

Nüüd saan aru, kui raske tal sellepärast oli.

Ema elukoht oli päris lähedal, läksin sinna, ema ütles: Laps, praegu mul sulle süüa anda polegi, pole jõudnud teha. Läksin koju tagasi, mul oli kodus kõik olemas, sööginälg pole ma tundnud. Veidi aja pärast jooksin jälle ema juurde. Oh laps, ei mul ole nüüdki süüa tehtud.

Praegu mõtlen, aga äkki tal polnudki millestki teha, mingit teenistust peale isa surma tal ju polnud. Küll võis ta elu raske olla ja mina laps ei taibanud.

Kui olin seitsmeseks saamas, kutsuti mind tantaga ema elukohta, ta oli suremas. Öö otsa oigas ta peaaegu teadvuseta olekus, olime seina ääres põrandal, mina, minu vennad Eduard ja Richard. Hommikul ema suri, mulle jäi mu tanta.

Mu vennad olid minust vanemad, nad olid antud taludesse karjasteks. Sinna talusse, kus Richard oli, lõi välk sisse, maja läks põlema. Tassiti välja, mis jõuti, aga karjapoiss oli loomadega karjas. Ta uued riided, mis ta oli teeninud, olid tooli leeni peal, neid ei toonud keegi välja ja Richard oligi paljas. Eedi läks noorelt Kraavile sulaseks, ta oli väga lühikest kasvu. Kui ta põllul kündis, vaata, et ei paista vao seest väljagi.

Koolis hakkasin käima Kasari mõisas, sinna oli üks verst. Enne kooliminekut tuli kirikuõpetajale ette lugeda, käisime koos Kärneri Leidaga. Leida oli julge, luges ja laulis valju häälega, mina häbenesin. Siis õpetaja ütles, et lugegu ma talle sosinal kõrva sisse. Vist oli tükk veeuputusest. Veel lugesime kirikus õpetajale ette.

Esimesel koolipäeval viis tanta mind mõisa kooli, preili Ollino pani raamatu mu ette ja küsis, mis siin raamatus on? Ütlesin, et arvud. Preili ütles tantale, et võite uhke olla see tüdruk teab küll.

Esimene ja teine klass olid mõisa saalis, aknad olid õunaaia poole. Mõisaproua korjas seal õunu kausi sisse, küll oleks tahtnud kasvõi ühte õuna. Teiselpool seina oli härra magamistuba. Veel oli kaks ruumi kooli käes, keskmised ja lõpetajad. Koolijuhataja oli preili Schöderholm, õpetajad preili Ollino, Alma Toompere, Johannes Valgma. Neljandas klassis jäime kõik istuma, üks poiss ja üks tüdruk said läbi. Saksa keel oli mul küll hea, kui teised ei teadnud, küsis preili Ollino mind ja kui mina ka ei osanud, ütles preili, häbi-häbi, Laur ka ei tea.

Koolis käisin loomanahast pasteldega, märja ilmaga sai nahk märjaks. Istusin esimeses pingis, äkki preili Schöderholm ütles, lapsed, kelle jalad haisevad. Vaatasin ka ringi, siis ei taibanud, et mu pastlad võisid haiseda küll. Tundide vaheajal mängisime ringmänge, keegi ei põlanud mind mu pastelde pärast. Hommikul teretasime üksteist kättpidi, ikka koerusest. Talvel käisid Võhma lapsed üle jõe otse, küll see võis raske olla, teid polnud, lumi sügav ja tee pikk, Võhmast jõeni, Saariku alt üle ja mõisani, oma 4-5 km.

Koolis käisin 6 klassi. Siis hakkas mu tööinimese põli peale, sest vanaema ja vanaisa olid surnud. Ühel hommikul läksin kooli, astusin vanaisa voodi ette, ta ei rääkinud enam, suured higitilgad olid otsaesise peal. Koolist tulles nägin õuepeal pesuküna ja taipasin, et nüüd on vanaisa surnud ja pestud. Mulle oli see suur kaotus. Kui kord põllul otra kokku panime tantaga, siis koju tulles leidsime vanaema voodist surnuna. Nüüd olime kahekesi, mina ja mu kallis tanta.

Kõik tööd tegime kahekesi, vahel aitasid naabrid. Kord pidin lina külrama, aga kuidas. Võtsin seemnekoti, läksin põllu nurga peale ja kõhatasin valjusti. Uue-Kangru Johannes kuulis, tuli vaatama ja õpetas. Linaseemet ära võta peoga, võta kolme sõrmega. Külvasin maha, kasvas küll, kitkuma läksime vihmase ilmaga. Kord külvasin talinisu, raputasin sõnnikut ka. Johannes aitas oma hobusega vagusid sisse ajada, mina teise hobusega „tuutisin“. Tuutadral olid lauad kõrval, silus vao ääred ära. Kui väsisin, jäin seisma, et puhata, Juhan seisis ka, siis ütles: „Noh Biituski, lähme aga jälle.“

Vihma hakkas sadama. Küll kasvas ilus nisu.

Kartulivõtu ajal oli Kirblas laat. Tanta ütles, et kui täna vana-viiuleid üles ei saa, ei saa sa homme laadale. Oh kuidas ma siis töötasin, juuksed olid ka mulda täis. Laadal sai kollast saia ja krõpskaunu, mis olid Johannesbrodid. Seal nägin ka lennumasinat „Krahv Zeppelin“, lendas Rootsi raba kohal. Ühe esineja papagoi tõmbas kausist ennustusedeleid, mul oli, et elan 74-aastaseks. Nüüd olen juba 87-aastane.

Ma olin küll peene kondiga, aga heinakuhja hangusin mina üles ja tanta tegi kuhja. Mu pea ei kannatanud kõrgust, oleksin alla kukkunud. Kurgema isa ütles alati, et kas see laps oskab käia ka, jooksin alati, küll olid väledad jalad, kus need nüüd on.

Kurgema isa oli põllul hanekarjas, suvel ka kasukas seljas ja rihm peal ja müts ka peas. Kraavi-isa niitis masinaga meil heina maha. Kraavi-isa poja Mihkli naine Kata käis meil tanta käest võid ostmas. Meil oli kaks lehma ja tanta tegi väga head võid. Katal oli kakskümmend lehma, viis piima meiereisse, sai raha. Võipütt

vooderdati pärgamendiga ära, pandi võid täis. Kata kiitis väga tanta tehtud võid. Pütid pesti liivaga, kõik oli puhas ja maitsev.

Kui olin 12-13-aastane, käisin sõnnikuveotalgutel hobustega vahet ajamas. Kord seisis põllupeenral Valge-Ruudi, tema oli linnast, pika valge habemega. Tal oli maal sugulasi. Seisis ja vaatas, kuidas ma hobusega läksin. Kuule laps, sa oled nii peene kondiga, maatöö on sinu jaoks raske, tule minu juurde linna, ma panen su kooli, saad kergema elu peale. Eluilmaski ma Tallinna linna ei tule, ütlesin talle, nähvasin hobusele ohjaga ja sõitsin ära. Ruudi jäi seisma, valge habe lehis tuule käes.

Olen palju kordi mõttes andeks palunud Ruudilt, et nii ütlesin, sest elan Tallinnas, juba 42 aastat ja mu akna taga on Lasnamäe kivilinn, aga kergemat elu pole saanud.

Olin saamas 16 ja vaja leeri minna. Mille eest muretseda leeririideid?

Kurgema-isal olid pojad õpetajad, Johannes mõisas ja Aleksander Jalasel Rapla kandis. Nende õde Viiu oli Uus-Kangrul Johannese naine. Minul oli vaja teenistust ja Jalase Aleksandrilt kooli- ja koduabilist. Viiu viis mind kohale. Kooliruumide koristamine ja ahjukütmine oli mu rahaline töö ja söögi eest toimetasin õpetaja-paari kodus. Koristasin, söötsin loomi, olid lehm ja mullikas, tegin sööki ja vaatasin pooleteise aastase Kalju järele. Pesin pesu, triikisin, kõik selle aja vahenditega. Raske oli küll, koduigatsus tuli peale. Läksin seisin õues kemmergu taga, nutsin, vaatasin pilvi ja ütlesin, teie sõuate Kasari poole, aga mina ei saa minna. Mõnda asja ei osanud teha, siis Neti õpetas. Esimene tööaasta lõppes koos kooliaasta lõpuga.

Jõuluajal sain koju käima. Rongiga Rootsi jaama, sealt silmalt Saariku alla, Saariku eit viis lootsikuga üle ja teiselpool jõge ootas mind kaldal hilja pimedas mu tanta. Oli jõululaupäev ja jõgi alles lahti. Kodus kõik jõulutoidud valmis, kapsas, liha, vorstid, kartul, porgand ja võitaldrik oli ka laual. Mu kuldne tanta ootas mind kõige heaga.

Kui tagasi läksin oli jõgi jääs, tanta läks ees, kopsis jalaga, katsus kepiga ja mina läksin tasakesi järele. Ellu jäime mõlemad, küll jumal hoidis.

Teisel aastal hakkasin teenistuse eest riideid ostma. Märjamaal õmbles mulle Neti tuttav leeripesu, püksid, särgi, aluskleidi. Veel lasin teha pruuni villase kleidi ja talvepalitu, mis oli beež ja kõrge kunstkraega. Lihulast ostsin valge milaneeskleidi, valged kindad, sukad. Leeririided olid olemas.

Koolimaja saalis tegid kohalikud noored pidusid ja etendusi. Poisid tassisid koolipinke välja, ühtelugu koputati meie eluruumi uksele, kord vaja tange, kord haamrit, kord veel midagi.

Olin 17, tumedate juustega, peenike ja vist päris kena, aga väga pelglik. Peoruumi läksin koos Netiga, meil mõlemil olid valged sallid õlgadel, tantsu ajaks läksin ära tuppa ja panin uksegi lukku. Kuulsin küll kuidas poisid ukse taga sosistasid.

Kord küsisin Aleksandri käest, kes see ilus poiss on, kellel juuksetukk viltu üle otsaesise vajub. See on rikas perepoeg, nimi Juku. Ah Tuka-Juku siis. Käisin 3 km kaugusel Pühatu jaamas posti järele, mina ikka jala, Aleksander rattaga. Kord ütles ta, et pane end nüüd riidesse, hobu juba ootab väravas. Sa taevas! Ta leppinud minu selja taga Jukuga kokku, et võta meie Benita ka peale, ta läheb ka posti tooma. Uhke saani ees oli must ilus täkk, norskas ja kraapis.

Läksin sõnatult saanist mööda ja kõndisin jala jaama poole. Minusugune vaenelaps end rikka perepoja saani ei topi. Kaks korda sõitis Juku mu kõrvale ja kutsus peale, aga ma ei läinud. Nüüd mõtlen, et olin ikka ebaviisakas, oleks pidanud kasvõi vabandama.

Kui väike Kalju oli kahe ja poole aastane, sündis Aino. Kui ta nuttis, surusin ta enda vastu ja jooksin toas edasi-tagasi. Kalju kutsus mind Tiitaks. Kaljust sai tuntud professor Kalju Valgma ja Ainost Jalase küla patrioot, ka sai ta aasta-inimeseks. Kahjuks hukkus ta autoavariis teel kuhugi koosolekule.

Tagantjärele mõeldes, kuidas ma küll hakkama sain. Küsisin Netilt, mis ma süüa teen? Vaata ise, mis sa saad. Selleks ajaks kui nad tundi läksid, pidi mul soe toit valmis olema ja oli ka. Ega siis kohvitatud, söödi ikka tõsiselt. Ja koolilastele tegin söögivaheajaks kannuga marjateed, võileivad olid neil endil kaasas.

Mõnikord juhtus ka äpardusi. Kord oli pererahval külas õpetaja mujalt, tegin söögiks ahjus liha ja kartuleid, panni välja võttes kukkus pann põrandale ja kõik oli maas. Aga Neti jäi rahulikuks, pole viga, liha ja kartuli korjame üles, kastme teeme uue, ei see vanapoiss aru saa. Nii oligi. Mõnikord tuli mul aga hästi välja, tegin kartulipirukat, see õnnestus nii hästi, et kui pann oli alles tabureti peal, siis Aleksander ja Neti kükitasid kõrval ja sõid otse sõrmedega. Küll olla maitsev. Eks ma seal ikka söögitegemise selgeks sain.

Ja lõppes ka teine teenistusaasta, läksin koju ja hakkasin leeris käima. Kirik oli Kirblas, eks seal ole ta praegugi ja sinna surnuaeda on maetud kõik mu sugulased ja tuttavad. Puhkavad seal mu tanta, mu mees, mu nädalavanuselt surnud tütar, mu mõlemad vennad, mu ämm, mu mehe õde Liine, tema mees ja ta kaks poega, mu vanaema ja võõrasvanaisa ja mu isa-ema ja pisivend Edgar, kes sündis peale mind ja suri imikuna.

Kirikus käis tanta pea iga pühapäev, vahel mina ka kaasas. Enne kirikut panime jalanõud jalga, muidu käisime paljajalu. Kirikus oli soe, õpetaja rääkis ja laulis ja mul tuli uni peale. Tanta ütles, ei tohi magada, vanakurat veab toore hobusenaha seina peale ja märgib magajad üles. Mina ei näinud midagi ja uni tuli ikka peale.

Aga leerist siis. Käisin kaks nädalat leeris ja siis oli õnnistamine. Läksime köstrimajast kirikusse, seitse tüdrukut, rohkem polnud. Kõndisime köstri järele ja laulsime:

Kalla kallis isa käsi
 Rahu minu südame ...
 Anna, et su laps ei väsi
 Palvetamas iiales.

Minu kõrval kõndis rikas tüdruk, kel oli ehtne siidkleit, kaks õde sättisid ta juuksed soengusse. Mina kammisin oma juuksed ühe poole peale, panin kaks klambrit pähe ja valmis. Lihtne milaneeskleit ja ainult tanta vaatamas. Aga lilli ma ei saanudki, ei mäleta, kas teised said või ei.

Olin valmis tööinimene oma väikese koha peal. Sain sügisel 18 aastat vanaks.

Olen teinud kõiki töid, kündnud, külvanud, vilja koristanud, niitnud. Käisin rehepeksuajal taludes abiks, nii oli kombeks, ega selle eest makstud, tuldi meile appi, kui oli vaja. Samuti sõnnikuveo ajal, kes aitas meid, sinna läksin appi.

Õeldakse, et kolme tööd peab iga noorik oskama, lambakaela niitmist, seasoolikate harutamist ja meeste pikkade aluspükste jalgevahe paikamist. Neid ma oskan ja olen teinudki. Olin valmis peatseks naiseajaks.

Paar sõna ema jutustuse kirja pannud Aino Rakkaseljast

Noor naine niidab raske pannaga vikatiga, siis kõnnib paar kilomeetrit metsaheinamaale ja paneb heina kokku, vesi ja veri nirisevad mööda jalgu alla. Öösel sünnitab ta oma esiklapse – tüdruku, kellele isa paneb kirjanik Aino Kallase auks nimeks Aino. Oli 20. august 1937.

Lugema ja kirjutama õppisin Kasari koolis, mis asub kuulsa Kasari silla lähedal. Edasi viis tee Lihula Keskkooli, mille lõpetamise järel algas mu tööinimese elu. Eriti suur töökohtade vahetaja ma ei olnud, neli neid ongi ja läksin ikka likvideerimistega. Telefonside automatiseeriti, traktorijaamad ühendati, trammidesse pandi piletiautomaadid ja ma jäin pidama tubakavabrikusse „Leek“ tervelt 30-ks aastaks. 15 aastat olin seal a/ü kultuurikomisjoni esimees, sai palju kultuurisündmusi toodud vabriku inimesteni. Eesti Raadiosse tegin kirjandussaateid. Lugemiskirg haaras mind juba algklassides ja kestab siiani, lisaks on saanud TV.

Oma ema jutustused panin kirja möödunud talvel teda hooldades. Ta lahkus igaveseks 31.augustil 2003.

Meie pere kohta käib see laulusalm, et ... me lapsed nagu eksind linnud kõik ilmakaaren laiali...

Vanem vend on Kärklas, noorem Võrus, õde Tallinnas ja mind on elu toonud tagasi Läänemaale. Elan Haapsalu külje all Uuemõisas pensionäri ja vanaema tavalist elu. Aga ühe oma soovi olen suutnud täita küll, mul on ilus aed, kus on viljapuid, marjapõõsaid ja palju lilli. Muidugi on ses aias ka väike majake, kus õues suvel jooksevad ringi kaks tüdrukukest -vanaema silmarõõmu.

Väljavõtteid loetust

Tiit Kändler. Poolsaarte Eesti. Kohavaimu otsimas. Eesti Päevaleht 2003.

"Aeg läheb, ja lähevad inimesedki. Ning muutub kohavaim. Kukub maha mõni puu, laguneb mõni katus, ehitatakse metsatuka ette mõni maja. Kuid ometi need olid. Need inimesed, need puud, need metsatukad."
 "Käsmu mehed olid uhked vennad," ütleb Arne Vaik, ja ta habemetutt kerkib tollike taeva poole, "nemad juba mõisapõllul ei küürutanud."

Kui Vergi ja Viinistu mehed said rikkaks piirituseveoga, siis Käsmu mehed panid oma merendusele aluse varem ja soola salakaubaveoga. "Laevaga oli Soome sõita mõistlikum kui Rakverre hobusega," ütleb Vaik.

Jüri Kuum. LEMBITU VAIM. Saku 2001.

Meie käsitööde ja rahvarõivaste ilu hindas kõrgelt C. R. Jakobson, kes pühendas oma raamatus "Teadus ja seadus põllul" teises osas sellele kaks peatükki. Ta analüüsib siin naiste töid ja tõekspidamisi suure soojuse ja põhjalikkusega ning lõpuks ütleb: "...üks tubli naine võib hädapärast ühe halva mehe ära toita; aga kõige parem töötajaja mees läheb hukka, kui naine midagi ei oska; sellest ka nii väga palju naisi oma lapsi ei mõista kasvatada, nende juures ükski asi oma koha peal ei ole ja nad oma haugutamise mehe kõrtsi ajavad..."
 Natalie Auguste Johanson-Pärna (C. R. Jakobsoni õde-toim.) on esimene eesti naine, kes astus kõnega "Eesti tütarde haridus" üles Eesti Kirjameeste Seltsis 15.XI 1882, kus ütles: "...Iseäranis suur on ema mõju laste vaimule nende esimestel eluaastatel, sest missugused neil aastatel lastele omaseks saavad, need jäävad neile ka kuni elu otsani; neid on väga raske tagasi harjutada ja koguni võimatu ümber muuta. Saab lapse vaim neil aastatel rikutud, siis jääb tema kõigil elu ajal niisuguseks. Lapsepõlves juure harjutud pahad viisid ja puudused teevad aga teda, kui ta on suureks kasvanud - õnnetumaks..."

Soolast Väino Mäe

Päris seiklusfilmiks võib pidada vendade Stamby'de salakauba lugusid. 1832. a. ühel augusti tormisel öösel randusid nad Pihlaspea küla all. Kogu küla mehed-naised olid parajasti 12-13 versta eemal metsniku mõisas rukist õsumas. Mitmed talud olid päris tühjad, teistes vaid vanaeided ja lapsed. Need värisesid hirmust, kui märutaval öösel järsku uksele koputati ja nõuti sisselaskmist. Elanikud olid tol ajal hirmul paljude ringi hulkuvate väejooksikute pärast, kes ei valinud vahendeid röövimisteks.

Hirmunud eitedele suudeti siiski selgeks teha, et nad on soomlased ja tahavad vaid märga soola kuivama ja varjule panna. Tarre toodigi vägisi sool ja vaat rummiga. Sellest valati suur toobitais läbiligunenud ja külmast kangete kontide kosutamiseks. Seda joodi nagu vett ja vanaeit arvas, et see on kali või õlu. Seejärel mehed lahkusid ja lubasid kohe tagasi tulla, kui vihmasadu üle läheb. Aga neid ei tulnud.

Võib olla, et neil oli plaan oodata külarahva koju saabumist ja see kohe kohapeal maha müüa. Igatahes jäid nad paadiga merel ootama. Vahepeal olid rannavahid külas toimunust „haisu ninna“ saanud ning rannavahil Damby'l ja sõudjasulasel Johansohnil õnnestus soomlased Sagadi mõisale kuuluva Pedasaare neeme juures lõunauinakult tabada. Paadis polnud meestel muud, kui pool tunni räimi. Rannavahid sidusid siiski igaks juhuks vanema venna Gabrieli kinni ja viisid Käsmu-Toolse jaoskonna asetäitja ülevaataja kapten von Kraussi juurde. See jättis Gabrieli sõudjasulase Schönbergi ja ühe rannavahi valve alla kordonisse. Kogunud vabad

mehed kokku kihutas nendega Pihlaspeale, et küla talumajad läbi otsida. Jõudes öösel kohale piirati küla ümber ja jäädi ootama. Vastu hommikut nägid rannavahid kuidas ühest majast jooksis mees välja rummiankur seljas. Teda hakati taga ajama, aga põgeneja viskas vaadi maha, hüppas üle aedade ja peagi oli rasketes rakmetes ning mundrites vahtide käest läinud. Neile näis, et põgenik lippas vabadikunaise Retseppa Ello juurde, kelle maja asus just rannas. Von Kraunile tuli siis meelde, et tal pole ju õigust ilma kohaliku maapolitsei loata majja tungida ning saatis mehe metsniku mõisavalitseja Klugeni järele. Kui selle nõudmise peale lõpuks uks avati, polnud majas ühtki meest. Ühes voodis aga kaks kotti soola. Küla talude läbiotsimisel leiti mõnest talust vähest soola, Maddi Juhani aidast peale soola ka vaat rummi. Need talt muidugi konfiskeeriti, kuid hiljem uurimise järel tuli sellest osa tagasi anda kuna Sammuli Jan tõendas, et tema oli oma tündri soola kevadel mõisahärra käest laenanud.

Vahepeal arenesid kordonis sündmused omasoodu. Vangistatud Gabrieli valvavale Schönbergile tuli rammestus peale, jäi tukkuma ja lõpuks, et natuke magada, palus sealolevat rannavahti vangi valvata. Kui see ärkas, olid maja ukсед endiselt lukkus, kuid „soomlast“ polnud. Noorem vend luusis sel ajal küla ümber, sattudes lõpuks rannavahtide kätte. See tunnistas, et külast leitud sool ja rumm on tema omad, päästes sellega külarahva karistustest. Ta viidi esialgu Pihlaspea kõrtsi, kus valitseja Klugen koos Krauniga jäid isiklikult vangi valvama. Osa rannavahte saadeti mingit muud ülesannet täitma, et siis vangistatud suurema arvu saatjatega edasi toimetada. Kõrtsiruum täitus, kas kogemata või sihilikult suitsuga, härrastel hakkasid silmad vett jooksuma ja läksid korraks õue tuulutama. Vang kasutas juhust, kiskus köied koos kuuega käte ümbert ära ja kadus läbi akna.

Vennad Stamby'd jätkasid pärastpoolegi soola salavedu Viru rannikult kuni viimaks 1837.a. tabati. Neilt ei saadud küll salakaupa kätte, sest see oli jõutud enne maha müüa, aga neil tuli lunastada vanad patud ja maksta tollitrahv Pihlaspea külast konfiskeeritud soola ja rummi eest.

Mida aeg edasi läks, seda suuremaks kujunes äri soolaga. Vene võimud püüdsid sellele piiri panna ranna-äärsete kordonite juurde ehitamise ja rannavahtide arvu suurendamisega. Kui alul salaveo tabamisega tuli toime ükskaks vahti, siis hiljem jäi tihtigi 4-6 mehest väheseks. Väheema arvu meestega ei juletud salavedajaid kimbutada, sest ka väikese tühise saagi asemel võidi saada kõva nahatäis. Salavedajad seevastu omandasid uusi kogemusi, laienes edasitoimetajate ring ja mis peamine – eluline vajadus odavama soola saamiseks.

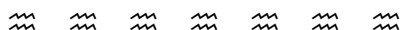
Sool on hakanud rändama sisemaale ja nagu nähtub paljudest ürikutest on sissekukkumistega seotud kõrtsmikud, kes on „äri ajamisel“ etteotsa asunud. Salasoola leviku suurenemisega on rannavahtidele ja tollivõimudele liitlasi toonud linnades kaupmeeste näol, kelle käest enam ei tahetud kõrge tollimaksuga kallist soola ega silku osta. Nii on Paide ümbruse talumehed kaupmees Anton Valdmannile öelnud, „Mis me su kallist soola ostame, Tülbi kõrtsist saab soola ja silku paremini“. Kõrtsmik müüb soola 18 kop toop, silku 10 kop nael. Paide saksad võtavad soolatoobist 20 kop ja silgunaelast 10-12 kop. Valdmann kaebas kuuldu kohe Paide

kaupmeeskonna volinikule, sadulsepp-meistrile Carl Gottfried Torstensonile ja saatis oma 15-aastase teenija Anne Tülpe kõrtsi asja uurima ja ostma. Kaasa andis 50 kopikat käsuga osta nael silku ja toop soola ning hoolitseda selle eest, et tagasi antud raha kaduma ei läheks. Õpetas ka Annet „kui küsitakse kust tuled ja kellele soola viid, siis ütle, et oled Mäost ning soola ja silku ostad emale.“ Tüdruk tõigi soovitud kaubad kõrtsist ja koguni kokku 22 kopika eest.

Torstensonile oli asi selge ja asus kohe salakaupa tabama. Mündi mõisaproua andis talle valitseja kaasa ja nii mindi kõrtsis seadusvastast tegevust lõpetama. Kõrtsmikku polnud kodus, ent ära ehmunud naine Eva avas kohe aidaukse kus leiti ¼ tünn silku ja 4-5 puuda soola. Torstenson tunnistas leitu koheselt konterbandiks hoolimata Eva jumalakeeli kinnitusest, et sool ja silgud on oma tarvitada ja võõrad saavad vaid niipalju kui kõrtsis söövad. Torstenshoni teenijale müünud ta kaastundest ja odavamalt väikese tüdruku vastu, kes ütelnud, et ta ema on haige ja linna on kauge maa seda ostma minna. Torstenshoni nõudel rakendas kõrtsisulane hobuse ning sõit läks arestitud kraamiga otse Paide kohtufoogti juurde. Eeskiri nõudis aga sellisel juhul tabatud salavedaja koos kraamiga adrakohtuniku Schillingi poole pöördumist. Paide kohtufoogti juurde jõuti õhtul ja see keeldus nii hilja vastu võtmast, pealegi polnud teel kohta kuhu sool ja silgud panna. Linnas sõideti siis ühest kohast teise kuni viimaks kaupmees Valdmann kui asja algataja, võttis silgud ja teelised oma katuse alla hoiule hommikuni. Koju tulnud kõrtsmik Ado kuuldes mis toimus läks otsemaid adrakohtuniku Schillingu juurde kaebama. Kuna loos oli tegu ka prestiižiga, mis käis otse adrakohtuniku kohta, siis see vihastas koledasti Torstenshoni peale, kutsudes viimase enda juurde aru andma. Oma kutsumise kirjas ütleb ta “ma ei või lubada, et Paide kaupmeeste volinik viib talupoegadelt vägisi ära nende tarbeained, ilma et oleks eel käinud maapolitsei juurdlus. Kui Torstenson ette tuli ja end koguni õigustama hakkas läks Schilling veelgi ägedamaks, sõimas teda lurjuseks ja lubas kõikidele Paide kaupmeestele 500 kepihoopi anda.

Lugu läks hiljem kohtusse ja kõrtsmik sai õiguse ning kraami tagasi.

(Lõpp järgmises PL-s)

Üks vana foto

Pildistatud on 1912. a Peterburis.

Pildil on Ernst Ilves oma abikaasa Anna ja tütre Leidaga

Ernst Ilves sai muusikaõpetaja kutse Tartu seminaris.

Abiellus mõisateenija Anna Ederbergiga ja kolis Peterburgi, kus töötas Eesti kooli ja koguduse juures koorijuhina.

Opterus Eestisse ja töötas Valga Gümnaasiumis muusikaõpetajana. Maetud Tartu.

Asjakohast nalja:

Kaugemalt Soomaale tulnud võõras küsib: "Kas teie külas on sündinud ka suurmehe?" Ja külarahvas vastab: "Ei, ainult väikesi lapsi."

Soovitame lugeda

Mihkel Mutt. Eestlusest. Essee Fabian 2003.

Kui meil mingil salapärasel viisil õnnestuks rekonstrueerida oma ajalugu sama aastani, aste-astmelt, kõikide paikkondade kaupa, kui meil oleks teada kõik koha- ja isikunimed, vanad järvede, jõgede ja küngaste, küla- ja kihelkonnavanemate nimed, kui meil oleks olemas rahvaloendid ja perekondade genealoogiad, kui meil oleks teada isegi siin elanud sakste hobuste ja koerte nimed, kui teaksime detailideni siinsete linnade tekkimist ja olude muutumist, kui meil oleks piisavalt üleskirjutisi rahva elulaadist, mentaliteedist ja muust, mis kõik voolaks niredena kokku üha veerikkamasse jõkke, kui me igaks juhuks tõlgiks selle andmebaasi veel paari tähtsasse võõrkeelde, siis oleksime natuke teistsugusemad kui praegu ja vaataksime ka oma tulevikku teisiti.

Tuleb aina kummardada Jakob Hurda ees, kes mõistis, et minevikku korjata tähendab end kindlustada tuleviku ees. Kõige kindlam viis, kuidas rahvus saab end jätkata, on luua enda sees võimalikult palju seoseid. Kõik, mis meil on, tuleks kaardistada.

Eesti rahvas tuleks üles kirjutada. (See ei ole muidugi uus mõte.) Me kõik peaksime esiteks üles kirjutama, mida me teistest teame. Kõik mälestused. Ja las need aruanded seisavad arhiivis. „Eesti elulugusid“ oleks võinud pidada selle pilootprojektiks. Aga asi on kahjuks vist toppama jäänud. Küllap nii raha kui ka inimeste taha. Miks ei võiks propagandaamet tegelda näiteks perekondlike ahelate väljaselgitamisega riikliku projekti tasemel? Selle kohta, kuidas oma suguvõsa uurida, on isegi käsiraamat välja antud. Aga uurivad ikka need, kel on lisaks huvile jõudeaega ning raha. Kokkuvõttes mitte väga paljud. Las siis teha seda profid. Leitagu grupp huvilisi, koolitatagu neid kursustel ja las hakkavad töölepingu alusel pihta. See olgu nagu maamöödistamine või kaitsepookimine... Mõnikümmend kuni mõnisada miljonit krooni viie aasta jooksul, seda pole palju. Tehtagu seda kas või tulevastele kirglikele estofiilidele mõeldes. Ja mine tea – inimesi hakatakse kloonima, ehk kloonitakse ka väljasurevaid rahvusi. Need üleskirjutused oleksid meie DNA.

Õnnitleme

August Meema	2.september	75
Helje Mägi	15.september	75
Tiina Toomet	27.september	45
Hillar Põldoja	6.oktoober	70
Priit Kuning	10.oktoober	65
Voldemar Vitkin	11. oktoober	85
Ants Roomets	27.oktoober	70

